

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

ИЗ СЪКРОВИЩНИЦАТА НА РЕГИОНАЛЕН ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЙ – ПЛОВДИВ (СВИДЕТЕЛСТВА ЗА КОБУРГСКАТА ФАМИЛИЯ)

Соня Семерджиева

Регионален етнографски музей – Пловдив

Резюме. Ядрото на всеки музей са неговите колекции. От пълнотата на тези колекции и уникалността на музейните ценности се определя и богатството във фондохранилищата му. Регионалният етнографски музей – Пловдив, безспорно е място на паметта. Но дори когато изложените предмети са оригинални, те са ценни не толкова със своята изключителност, екзотичност, рядкост или уникалност, колкото със своята репрезентативност и символна стойност, с „разказа“, който представят в музейното пространство.

Акцент в настоящото съобщение са част от вещите на царската фамилия, съхранявани във фонда на Регионалния етнографски музей – Пловдив. Няколко ценности са ярко свидетелство за предпочитанията и изтънчения вкус на своите притежатели. Техният „разказ“, макар и някак пестелив, е още един шрих към ежедневието в българския царски двор, към портрета и личността на Фердинанд I и царица Елеонора.

Keywords: museum, Plovdiv, Ferdinand I, ethnology

Поради превратностите на историческата съдба България няма свои дворци музеи подобно на тези в европейските държави. У нас с установяването на народната власт царското имущество се превръща в „републиканско, с цел да служи на народа“. Всъщност това е началото на разпиляването му.

Значителна част от архивните материали и документи са конфискувани и изнесени извън страната. Богатата уредба и произведенията на изкуството – част от интериора на бившите царски дворци, оръжието, личните вещи и наградните отличия се разпределят между културни институции и музеи, някои от тях са похабени поради неправилното им съхранение или просто са съзнателно унищожени. Но времето е неумолим оценител.

Акцент в настоящата публикация са част от вещите на царската фамилия, съхранявани във фонда на Регионалния етнографски музей – Пловдив.

Всъщност формирането на „царските колекции“ в българските музеи започва през 20-те и 30-те години на XX в. и е резултат от добрата воля на цар

Борис III, княгиня Евдокия и царица Йоанна. Дарения се правят на тогавашния Главен Военен музей и Етнографския музей – София. Изключително облагодетелстван в това отношение е Националният природонаучен музей в София. Създаден от княз Фердинанд I през 1889 г. на базата на личната му колекция през годините на монархическа България, този музей систематично е попълван с уникални експонати от цял свят.

Дори малко преди екстрадирането им от страната, отново благодарение на княгиня Евдокия и царица Йоанна (въпреки негативното отношение към нея от страна на новата народна власт), във фонда на Етнографския музей – София, постъпват ценни вещи, свързани с царската фамилия, вкл. и сребърната позлатена корона на царица Елеонора.

През 1946 г. част от движимото имущество на царското семейство (вещите, за които е преценено, че притежават научна и музейна стойност) се разпределят към музеи и институции в столицата – Народния археологически музей, Главния Военен музей, Етнографския музей, Народната библиотека, Софийската опера, Художествената академия, Народния театър и др. Националният киноцентър получава облекло, мебели, сервиси от царските дворци, за да бъдат използвани като реквизит. Невероятно кощунство се проявява към значителна част от вещите, които с годините се разпиляват, а златните медальони – подаръци за царя, са предадени за претопяване в Българската народна банка (Кьосева, 2004: 13 – 24).

В началото на 80-те години, във връзка със създаването на експозицията на Националния исторически музей, чрез държавните институции се установява практика, съгласно която запазените и непродадени в музеите предмети от дворцовия бит да бъдат предоставяни за обогатяването на фондовете на НИМ (Кьосева, 2004: 23).

През 90-те години на XX в. при възраждане на интереса към историята на монархията у нас, български граждани започват да предлагат на музеите съхраняваните в домовете си предмети, свързани с царското семейство. Спорадично започват да се показват във временни изложби части от монархическото наследство – изящни произведения, украсявали бившите царски дворци, книги от царската библиотека, документи от дворцовата канцелария.

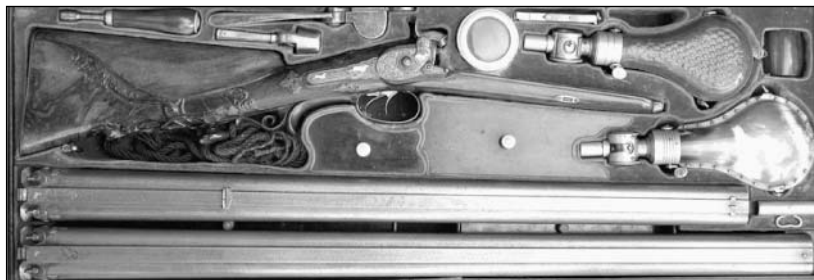
Регионалният етнографски музей – Пловдив, притежава няколко предмета, свързани с фамилията на Кобургите. Те достатъчно ярко свидетелстват за предпочитанията, изтънчения вкус, житейските истории на своите притежатели. Поради ограничения си брой част от тях са експонирани при представянето на тематични временни експозиции и никога не са били обект на научно изследване или популяризиране.

Фердинанд се слави като монарх с изтънчен вкус, забележителна компетентност и познания, граничещи с педантичност, в редица области (ботаника, орнитология, лов, филателия, автомобили, локомотиви, авиация). Никой не

познава по-добре от него дворците и именията, всяка мебел и ценен предмет, дори цветята и дърветата в градините, кучетата, птиците. Той притежава феноменална памет по отношение и на най-малките подробности. Никой измежду европейските аристократи, които служат в двора му, не познава тънкостите на етикета и протокола по-добре от него (Груев, 1991: 45 – 46).

Общоизвестна е слабостта му към изящните и красиви предмети. „Всичко, което галеше окото, за княз Фердинанд имаше голяма цена. В обстановката на живота си, в мебелите си, във всичко той търсеше блясък“ (Ганчев, 1983: 33). Вещите, ползвани в бита или нужни за изпълнение на държавническите функции на царското семейство, са от най-висока класа и са доставени главно по времето на Фердинанд I. В болшинството си те са поръчвани при най-добрите европейски майстори¹⁾ (Кьосева, 2004: 11 – 12).

Специално внимание заслужава ловната пушка от фонда на РЕМ – Пловдив, изработена специално за Фердинанд. Оръжието е предадено в музея през 1952 г. Информация за местонахождението и притежателя липсва. Пушката е забележително произведение на изкуството и занаята: евзалийка с две двойни цеви (за пернат дивеч и едър дивеч) дамаска, сглобями към приклада. Изработена е от прочутия майстор А. В. Лебед, Прага

Фигура 1. Ловна пушка, изработена от А. В. Лебед

(Чехия) в края на XIX в. Неговото име е изписано върху вътрешната страна на капака и със златна инкрустация върху цевите (Фиг. 1).

Пражкият пушкар Антонин Винсенс Лебед е най-известният чешки майстор на оръжия от XIX столетие. Специалистите определят майсторските му образци като „вечни“ и непреходни. Забележителни са специалните поръчки оръжие, които той изработва за европейски кралски особи²⁾ (Tetřev, 2004: 11).

Ловното оръжие е поставено в специално изработена дървена кутия, подплатена отвътре с червено кадифе и специални гнезда за принадлежностите към него, а върху капака – пластична френска лилия³⁾. Кутията съдържа уред за леене на сачми за лов на едър дивеч, два барутника с дозатори – за „бял“ и „черен“ барут, изработени съответно от варен рог и от кожа, кутийка с куршуми тип „бренеке“⁴⁾ за зареждане на нарежната цев, набор от такъми за почистване

ване и зареждане на пушката: дървено чукче, метална кутийка за капсули (евзи), замба за тапи, три шомпола. Прикладът и двете цеви са богато гравирани с ловни сцени и златни инкрустации на дивеч, птици и ловци. В долния край на цевите със злато е инкрустирано името на майстора.

Тази прекрасна вещ не отстъпва по красота на произведенията на Фаберже и определено е изработена по специална поръчка. Единствено Фердинанд би могъл да си позволи подобно разточителство, свързано с изтънчен вкус и екстравагантност. Още повече, както твърдят негови приближени и доверени лица, ловът е част от любимите му занимания „Цар Фердинанд знаеше като че ли всичко за оръжията, военните съединения и униформите, за ловджийството“ (Груев, 1991: 46).

Монархическото семейство е обект на почит и уважение от своите царстващи роднини, от политици и обикновени граждани. Тя се изразява в огромния брой подаръци, поднасяни им по различни поводи: във връзка с посещението на царя в определено селище; като дарове за царските сватби, при раждането на децата им; по случай годишнини от възцаряването на владетеля и др. В болшинството си тези изящни произведения носят дарствени надписи (Маринова, 1997: 238).

Именно такъв дар, поръчан специално за току-що възцарилата се княгиня Елеонора, съхранява във фонда си РЕМ – Пловдив. Това е комплект пафти и две гривни ентишии с филигранова тока, изработени от злато и сребро.

Пафтите са с палметовидна форма. При изработването им е използвана комбинирана техника: върху сребърна кована основа е нанесена богата флорална украса в техника филигран и грануляция. В центъра на палметките е вграден седеф с елегантна гравюра, изобразяваща вензела на Фердинанд и Елеонора и малка корона над него. На гърба на пафтите има надпис: „На светлейшата ни княгиня Елеонора от Женско благотворително дружество „Княгиня Надежда“. Поставени са в специално изработена кутия за накити от кожа, подплътена отвътре с червен сатен и кадифе, и с лентичка български триколюр от вътрешната страна на капака (фиг. 2).

Комплектът постъпва като дарение от Здравка Цончева, ул. „Опълченска“ № 17, Пловдив на 12.09.1969 г. Няма информация защо този дар, предназначен за княгиня Елеонора не е достигнал до нея или защо (може би впоследствие) се оказва на съхранение в това пловдивско семейство. Накитите са изработени през 1908 г., между месеците февруари и октомври, докато Елеонора все още е княгиня (което личи и от надписа върху самите пафти) – дар за сватбата на Елеонора и Фердинанд. Майстор е прочутият пловдивски златар от арменски произход Абро Асадурян.

Възниква въпросът защо едно женско благотворително дружество би поръчало изработването на такъв скъп подарък за светлейшата княгиня. Бъдещата българска царица е известна сред поколенията днес като „Елеонора благотворителката“ с кратката добавка „царицата, отгледала децата на Фердинанд“. Скромността ѝ отрежда място по-скоро в сянката на монарха. Всъщност изследванията за принцеса Елеонора фон Ройс-Кьостриц не из-

Фигура 2. Комплект пафти и две гривни

лизат извън кръга на благотворителността, милосърдието и грижата за наследниците на царската фамилия.

Съдбата твърде благосклонно съчетава дворцовите традиции в областта на благотворителното дело с факта, че Елеонора сама пожелава да стане милосърдна сестра, с цел да се посвети на страдащите, и завършва курс за милосърдни сестри към Германския Червен кръст в Любек. По време на Руско-японската война тя заминава на фронта в Манджурия като доброволка, където в продължение на година управлява санитарен отряд от милосърдни сестри. Затова получава от руския император Николай II орден „Св. Анна“ за граждански заслуги и първия си кръст за храброст (Златева, 2013: 220 – 221).

На 28 февруари 1908 г. тя става българска княгиня с посредничеството на руския царски двор. Състрадателна и грижовна, Елеонора бързо печели любовта на децата на Фердинанд, и не само. Основната дейност на царица Елеонора като съпруга на монарха е благотворителността. Едва пристигнала, тя се

заема да организира медицинските служби на Княжеството, дарява средства на занаятчийски училища и сиропиталища.

Инициативите за построяване и издръжка на сиропиталища и старопиталища, за общо подпомагане на бедни идват най-вече от многобройните благотворителни дружества. По традиция особено активни са женските сдружения. Именно жените, и то тези с добро образователно, материално и социално положение, организират благотворителната дейност в почти всички големи градове. Те имат нагласата за подобен тип дейност и познават добре реалните нужди от помощ (Кабакчиева, 2011: 26). Отделните благотворителни съюзи, дружества и организации са ръководени лично от Елеонора или направлявани в дейността си от нея. По нейна идея у нас е основано дружество „Самарянка“. През войните царица Елеонора организира курсове за милосърдни сестри. С лични средства ремонтира и модернизирва Клементинската болница, където пациентите получават безплатна помощ. Тя създава детски санаториум за лечение на костна туберкулоза край Варна. Царицата подкрепя с дарения всички посетени от нея санаториуми, климатически и термални станции, управлява с познание сформираните и издържани от личния ѝ фонд или създадения благотворителен фонд „Елеонора“ болници, сестрински училища, сиропиталища и ясли, безплатни ученически и детски трапезарии, специализирани медицински заведения-санаториуми и пр. (Златева, 2013: 228 – 229). Народът я нарича „самарянката“.

Дори в предсмъртния си час тя дарява щедро всичките си средства и скъпоценности за войнишките сираци на бойците от подшефния ѝ 24-ти пехотен Черноморски полк, бежанците от добруджанските села и военноинвалидите.

Сред колекцията от „царски вещи“ на РЕМ – Пловдив, изпъква и една сребърна чаша за вино. Тя е с богата пластична украса от гроздове и лозови листа, между които е гравирани инициал „Ф“ (вензелът

Фигура 3. Сребърна чаша за вино

Фигура 4. Капак за часовник

на Фердинанд). Вероятно е част от сервиз, чиято изработка е специална поръчка. На дъното на чашата има фабричен щемпел WMF (Württembergische Metallwarenfabrik AG). Фирмата е създадена през 1853 г. в град Вюртемберг. През 1892 г. разработва и патентова технология за посребряване на съдове и прибори за хранене, а от 1896 г. започва да произвежда предмети на разкоша. Според данните от клеймото⁵⁾ чашата (сервизът) е произведена в периода 1900 – 1918 г. (фиг. 3).

Чашата е закупена на 01.06.1965 г. от „Вторични суровини“. Как и при какви обстоятелства е попаднала там – факт, който сам по себе си говори за кошунственото отношение към вещите, собственост на царската фамилия.

Внимание заслужава и капак за часовник, изработен от висока проба сребро, ниелотехника, в който вероятно е имало швейцарски часовник, връчен лично от цар Фердинанд „на ефрейтор Недялко Владев 7-й п. Преславский полкъ за военни заслуги и отлична стрелба“. В средата на капака е гравиран царският герб⁶⁾ (Попова, 2007: 269) (фиг. 4).

Музеите са не само хранители на историческата памет, но и нейни активни популяризатори. Подобно на останалите български културни институции, до

края на 1989 г. те не показват нищо, свързано с живота на монархическите семейства. „Царските колекции“ на музеите събират прах във фондохранилищата.

Преобладаващата част от т.нар. „царски колекции“ в музеите в страната са свързани с ежедневието в дворците. Обикновено те са частични, представени от единични предмети, които пестеливо „разказват“ за царския бит, за изкушенията и навиците на облечените във власт короновани особи. Но това съвсем не обезценява тяхната стойност. Поръчвани в най-известните работилници и фабрики в Европа, те са съизмерими с постиженията на приложното изкуство в световен мащаб. Тези късчета памет са „живи свидетелства“ за историята на монархическия институт в България и по неповторим начин „разказват“ истории за своите притежатели.

БЕЛЕЖКИ

1. В архивния фонд на монархическия институт в Централния държавен архив са запазени стотици преписки с фирми от цяла Европа за доставки на каляски, мебели, завеси, тапети, огледала, сервиси и друго оборудване на дворците, за бижута на членовете на царското семейство, за редки животни, птици и растения и др. (ЦДА „Архиви“, ф. 3К, оп. 1, а. е. 197, 199; ЦДА „Архиви“, ф. 3К, оп. 9, а. е. 412, 413; ЦДА „Архиви“, ф. 3К, оп. 8, а. е. 1137, 1139.)
2. Пражкият майстор на оръжия Антонин Винсенс Лебед е смятан за най-добрия оръжейник на XIX век, станал известен с отличната си работа. Неговите синове продължават фамилната професия. Става дума за великолепно гравюри на огнестрелни оръжия с принадлежности – изключително луксозни предмети със златни, платинени и сребърни инкрустации, дърворезба и резба на слонова кост. Обикновено на цевта винаги е вписана сигнатурата на производителя, както в дадения случай. Често изписван като привилегирован оръжейник на Негово Величество австрийския император и краля на Бохемия Франтишек II (Ференц I), управлявал от 1804 – 1835 г., както и на Франтишек Йозеф I (Франц Йосиф I), на власт от 1848 до 1916 г. Работи оръжия по поръчка и за други европейски короновани особи, в т.ч. и за хановския вицекрал Адолф Фредерик.
3. Фердинанд произхожда от рода Сакс-Кобург-Гота-Кохари и от рода на Орлеаните. Майката на цар Фердинанд – принцеса Клементина Бурбон-Орлеанска (1817 – 1907), е дъщеря на краля на Франция Луи-Филип. Цитирайки писаното от Добри Ганчев, Цветана Кюсева и Виолета Великова-Кошелева в „Царските колекции в българските музеи, архиви и библиотеки“ (2004) достигат до извода, че „лилиите, изобразявани в герба и в орденските емисии през княжеския период на Фердинанд, са безусловно бурбонски по смисъл и по форма“.
4. Куршумите тип „бренеке“ са известни с високото си качество и прецизност на изработка, която изключва засечки и гарантира точност при стрелба.

Предназначени са за т.нар. „райфел слуг цеви“, които се отличават с фини плитки нарезки по вътрешната повърхност. Задачата им е да придадат въртливо движение на изстреляния куршум. Използват се главно при лов на едър дивеч.

5. Клеймото, белязано от щраус и надпис „WMF“ и „G“, разположени едно под друго в ромб, поставен в заштрихован правоъгълник, е било в употреба от около 1900 г. до около 1918 г. Допълнителните означения носят следната информация: „B“ – (Britannia metal) британски метал (цинк-антимон-медна сплав), която служи като основа за посребряване; „I/O“ означава нормалното сребърно покритие; „OX“ – окисление.
6. Всъщност Фердинанд I (1887 – 1918) поставя жалон в историята на българската хералдика. Той проявява трайни интереси към гербовете още от юношеските си години, което проличава в разнообразието и оригиналността на личните му символи. Изображеният тук държавен герб е от 1907 г. Тогава във връзка с 20-годишния му юбилей на трона започва използването на коригиран вариант на съществуващия герб от 1880 г. Главната разлика е в короната над щита. Това е т.нар. „царска“ корона – обръч, украсен със скъпоценни камъни, върху който са поставени редуващи се пет златни хералдични френски лилии. От всяка лилия излиза по един украсен с перли обръч, а там където обръчите се събират, се намира владетелско кълбо с монтиран над него малък малтийски кръст. За пръв път тази корона се появява в личния герб на княз Фердинанд I през 1891 г. За неин автор Виолета Великова-Кошевlieва сочи хералдика Ритер Хариер фон Розенфелт. В действителност това е заемка от короната на френските крале не толкова поради „хералдичните амбиции“ на българския владетел, колкото от проявата на гордост от роднинските му връзки с кралската династия на Бурбоните.

ЛИТЕРАТУРА

- Ганчев, Д. (1983). *Спомени за княжеското време*. С.
- Груев, Ст. (1991). *Корона от тръни*. С.
- Димитрова, С. (1995) Бойни знамена, дарени от цар Борис III през 1925 – 1928 г. – В: *Известия на НВИМ*, Т. 10. С.
- Златева, А. (2013). Царица Елеонора – Коронованият ангел на България. – Във: *Военноисторически сборник*, Т. 3, Плевен, 217 – 246.
- Йовков, Ив. (1978). *Кобургът*. С.
- Кабакчиева, П. (2011). Многогото лица на дарителството. – В: *Дарителството в съвременна България. Антология*. С., 19 – 41.
- Кьосева, Цв. (2004). Монархическото наследство в България. – В: *Царските колекции в българските музеи, архиви и библиотеки*. С., 9 – 31.
- Кръстева, Ел. (1999). Щандарти, съхранявани в Националния Военно-исторически музей. – В: *Известия на НВИМ*. Т. 13, С., 134 – 139.

- Кумански, К. (1990). Сто години Национален природонаучен музей при БАН. *Природа*. № 1, 55 – 60.
- Маринова, М. (1997). Предмети с дарствени надписи от „Царски фонд“ на Музея за история на София. – В: *Сердика, Средец, София*. Т. 3. С., 237 – 256.
- Попова, Б. (2007). Часовници от колекцията на ЕМ – Пловдив. – В: *Известия на РИМ – Велико Търново*, XXII, 265 – 276.
- Tetřev, Y. (2004). Lebedovy pistole. – In: *Střelecká revue*, 9, 11 – 14.

SOME TREASURES FROM THE COLLECTIONS OF THE REGIONAL ETHNOGRAPHIC MUSEUM – PLOVDIV (EVIDENCE OF THE COBURG FAMILY)

Abstract. The heart of any museum is its collection. The article is devoted to present part of the belongings of the royal family, kept in the Regional Ethnographic Museum - Plovdiv. Several jewels are bright evidence of the sophisticated taste and preferences of their owners – Tsar Ferdinand I and Tsaritsa Eleonora.

✉ **Mrs. Sonya Semerdjieva**
Regional Ethnographic Museum – Plovdiv
2, Dr. St. Chomakov Str.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: sonya_s22@abv.bg